

Ministerie van Veiligheid en Justitie

> Retouradres Postbus 20301 2500 EH Den Haag

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

**Directoraat-Generaal
Rechtspleging en
Rechtshandhaving**
Directie Veiligheid en Bestuur
Bestuurlijke Aanpak

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.rijksoverheid.nl/venj

Ons kenmerk
560868

*Bij beantwoording de datum
en ons kenmerk vermelden.
Wilt u slechts één zaak in uw
brief behandelen.*

Datum 19 november 2014
Onderwerp Verslag van een archiefonderzoek naar de treinkaping bij De Punt in
1977

Hierbij bieden wij u het verslag aan van het archiefonderzoek dat wij hebben uitgevoerd naar de beëindiging van de gijzeling in een trein bij De Punt in 1977 en de daarmee samenhangende gijzeling van een lagere school te Bovensmilde. Het verslag schetst een samenhangend beeld van de gebeurtenissen bij de beëindiging van de gijzeling en de context waarin deze gebeurtenissen moeten worden geplaatst. Het geeft antwoord op de 32 vragen die de vaste commissie voor Defensie op 1 november 2013 stelde (met kenmerk 2013D43266). Gelet op de omvang van het verslag is in een afzonderlijke bijlage een samenvatting opgenomen.

Zoals gemeld in onze brieven aan uw Kamer van 20 december 2013 en 1 april 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013–2014, 33 750 VI, nrs. 96 en 117) is het archiefonderzoek uitgevoerd door een ambtelijke werkgroep die, waar dit voor de interpretatie van archiefstukken nodig was, deskundigen heeft geraadpleegd.

Wij hebben drie externe deskundigen gevraagd om toe te zien op de volledigheid en zorgvuldigheid van het archiefonderzoek. Dit zijn de heren mr. F.W.H. van den Emster, senior rechter bij de rechtbank Rotterdam en oud-voorzitter van de Raad voor de rechtspraak, prof. dr. J.Th.J. van den Berg, emeritus-hoogleraar parlementaire geschiedenis, en luitenant-generaal b.d. A.C. Oostendorp, voormalig inspecteur-generaal der Krijgsmacht. Zij hebben het archiefonderzoek nauwgezet gevolgd en hebben ons laten weten dat het naar hun oordeel volledig en zorgvuldig is uitgevoerd en dat de conclusies die in het verslag worden getrokken worden gesteund door het onderzochte materiaal.

In bijlage 1 bij het verslag en in de voetnoten is aangegeven waar iedere vraag van de vaste commissie voor Defensie in het verslag wordt beantwoord, vraag 27 uitgezonderd. Op deze vraag, betreffende de geluidsopnamen die gedurende de gijzeling zijn gemaakt, gaan wij hier in. Deze geluidsopnamen zijn gespecificeerd in het overzicht van geraadpleegde archieven. De geluidsfragmenten zijn betrokken bij de conclusies die in het verslag zijn getrokken. Waar relevant is dit in de noten benoemd. Op de opnamen zijn mariniers en gegijzelden hoorbaar in een voor hen levensbedreigende situatie. Wij achten het ter bescherming van hun persoonlijke levenssfeer en veiligheid onwenselijk om deze opnamen of transcripten daarvan openbaar te maken. De opnamen kunnen door de leden van uw Kamer vertrouwelijk beluisterd worden op het departement van Veiligheid en Justitie.

Tot slot achten wij het passend nog het volgende op te merken. De intensiteit van het geweld waarmee de gijzeling tot een einde is gebracht, is uitzonderlijk in het naoorlogse Nederland. Het is begrijpelijk dat dit een onuitwisbare indruk heeft gemaakt op de direct betrokkenen, de gegijzelden en hun familie en al degenen die aan het beëindigen van de gijzeling een bijdrage hebben geleverd. Ook binnen de Molukse gemeenschap heeft dit diepe sporen nagelaten. Wij hopen dat dit onderzoek door de brede opzet en gedetailleerde verslaglegging de vragen die ook binnen deze groepen mogelijk nog leven van een antwoord kan voorzien.

De Minister van Veiligheid en Justitie,

De Minister van Defensie,

I.W. Opstelten

J.A. Hennis-Plasschaert

Bijlage samenvatting

Hoofdstuk 1

In de vroege ochtend van zaterdag 11 juni 1977 is een einde gemaakt aan twee samenhangende, door Molukse jongeren uitgevoerde gijzelingsacties. Deze hadden plaats in een lagere school in Bovensmilde en in een trein die tot staan was gebracht tussen Assen en Groningen in de buurt van De Punt. De gijzelingen hadden op het moment van beëindiging bijna drie weken geduurd. De beëindiging had plaats door een gewapenderhand uitgevoerde actie onder justitiële verantwoordelijkheid. Bij het optreden in de school zijn de vier gegijzelden bevrijd en de vier gijzelnemers aangehouden. De actie in de trein heeft het leven gekost aan zes gijzelnemers en twee gegijzelden. De overige 49 gegijzelden werden bevrijd. Drie gijzelnemers werden aangehouden.

De vaste Kamercommissie voor Defensie heeft naar aanleiding van berichtgeving in de media over deze gebeurtenissen 32 vragen gesteld. Ter beantwoording daarvan hebben wij gezamenlijk opdracht gegeven tot een onderzoek waarin een samenhangend beeld wordt geschetst van de gebeurtenissen bij de beëindiging van beide gijzelingen en van de context waarin deze moeten worden geplaatst. Het verslag berust vooral op materiaal dat zich in de archieven van de bij de kaping betrokken overheidsdiensten bevindt. Waar relevant zijn indertijd aangemaakte stukken en inlichtingen van andere partijen dan overheidsdiensten bij het onderzoek betrokken, zoals publicaties in de media of stukken in private archieven.

Hoofdstuk 2

Om de onvrede in de Molukse gemeenschap in Nederland medio jaren zeventig en de standpunten van politiek Den Haag inzake de gijzelingen in mei-juni 1977 te duiden, zijn de achtergronden van de toenmalige situatie van belang. Dat betreft allereerst de verhouding tussen de Molukkers en de Nederlandse overheid en samenleving in het tijdsbestek 1951 – 1977. In de tweede helft van de jaren zestig van de vorige eeuw wordt de radicalisering van een deel van de tweede generatie Molukkers zichtbaar in de toepassing van terroristisch geweld zoals de bezetting van de Indonesische residentie in Wassenaar (1970) en de gijzelingen in Wijster en Amsterdam (1975). Deze incidenten passen in het beeld van het opkomend internationaal terrorisme in West-Europa (Nederland inclusief) na 1970.

Twee maanden voor de gijzelingen bij Bovensmilde en De Punt, op 22 maart 1977, viel het kabinet-Den Uyl. De verkiezingen waren gepland voor 25 mei 1977, twee dagen na het begin van de gijzelingen. Het kabinet besloot de verkiezingen niet uit te stellen.

Hoofdstuk 3

Het antiterrorismebeleid kreeg in de loop van de jaren '70 gestalte in een aantal documenten (circulaires, richtlijnen en instructies) van de betrokken departementen (Binnenlandse Zaken, Justitie en Defensie). Deze documenten bevatten 'hoofdregels' ter beantwoording van de vraag hoe om te gaan met kapingen en gijzelingen. Het kabinet beschouwde de bestrijding van terreuracties als een vorm van misdaadbestrijding en dus als een politietoek. Aangezien het in geval van gijzelingen ging om voltooide en nog voortdurende misdrijven, trad de minister van Justitie op als de primair verantwoordelijke politieke autoriteit. De bepalende gezagslijn werd dan ook gevormd door de minister van Justitie en het Openbaar Ministerie.

Om in operationele zin het hoofd te kunnen bieden aan gijzelingen, richtte het kabinet na 1972 een aantal bijzondere bijstandseenheden (BBE-en) op. Deze eenheden bestonden uit politieagenten én militairen en konden in bijzondere gevallen specialistische taken verrichten. De taak om een kaping of gijzeling het hoofd te bieden, lag bij de politie. Deze kon bijstand verkrijgen van andere (specialistische) onderdelen van de politie (zoals de BBE-RP, de Bijzondere Bijstandseenheid Rijkspolitie) of van de krijgsmacht (zoals de BBE-M, de Bijzondere Bijstandseenheid Mariniers en de BBE-K, de Bijzondere Bijstandseenheid Krijgsmacht). Voor het gebruik van vuurwapens, ook door de ingezette BBE-M en BBE-K, golden de bepalingen uit de geldende geweldsinstructie voor de politie.

Hoofdstuk 4

Direct na aanvang van de gijzelingen in de ochtend van 23 mei 1977 namen politie en justitie de nodige maatregelen. Bij het ministerie van Justitie in Den Haag werd een crisiscentrum ingericht en in Assen een beleidscentrum. Voor de treinkaping bij De Punt werd de Leider Plaats Delict (LPD) gesitueerd nabij de trein, in landgoed 'De Poll' te Glimmen. Voor de school werd de LPD gesitueerd in de LTS te Bovensmilde. Er werd voorzien in bijstand van de BBE-en. De ministerraad machtigde op 24 mei 1977 de meest betrokken bewindslieden (het zogenaamde comité van ministers of ministersberaad) om naar bevind van zaken te handelen.

Het kabinet koos in eerste instantie, met het oog op het vermijden van geweld, voor overreding als middel om de gijzelingen te beëindigen. De tactiek van het kabinet berustte op het 'murw' maken van de gijzelnemers. Op 27 mei werden alle schoolkinderen en één onderwijzer vrijgelaten, waarbij een besmettelijke ziekte onder de kinderen en een min of meer geclausuleerde toezegging van een vrije aftocht voor de gijzelnemers een rol hebben gespeeld. Op 31 mei vroegen de gijzelnemers om bemiddeling en op 3 juni werd overeenstemming bereikt over twee contactpersonen. Op 4 juni 1977 brachten de contactpersonen een eerste bezoek aan de trein en op 9 juni 1977 een tweede bezoek. Deze bezoeken leidden niet tot wijziging in de houding van de gijzelnemers. Op 6 juni werd de gijzelnemers definitief duidelijk gemaakt dat een vrije aftocht niet meer in overweging was. De gijzelnemers leken er geen moeite mee te hebben hun actie nog lang voort te zetten. Het kabinet maakte zich zorgen over de geestelijke en lichamelijke gezondheidstoestand van de gegijzelden. Alternatieven om de gijzelingen op een minder gewelddadige wijze te beëindigen, werden niet doeltreffend en onbruikbaar bevonden.

Gedurende het verloop van de gijzeling kwam er uit observaties via afliuisterapparatuur en uit verklaringen van vrijgelaten gegijzelden steeds meer informatie beschikbaar over de situatie in de trein. Het werd duidelijk dat de trein te verdelen was in gedeelten waar zich gegijzelden en waar zich gijzelnemers ophielden. Deze verdeling vormde de basis van het uiteindelijke plan om de gijzeling te beëindigen. Door een intensieve beschieting van precisieschutters op de compartimenten van de trein waarin zich gijzelnemers zouden bevinden, zouden de gijzelnemers in ieder geval worden verhinderd naar de gegijzelden toe te gaan. Deze beschieting zou bovendien de mariniers dekking bieden om de trein door het open landschap te kunnen naderen en binnendringen. Tijdens de beschieting zouden er – voor een schrikeffect – schijnaanvallen plaatsvinden door het laag overvliegen met straaljagers over de trein.

Op 8 juni 1977 werd het uiteindelijke plan met daarin ook expliciete aanwijzingen over geweldgebruik door precisieschutters en mariniers tot in detail besproken en technisch goedgekeurd door het beleidscentrum. Hieronder waren ook begrepen de instructies aan de mariniers dat niet op gijzelnemers mocht worden gevuurd indien deze zich duidelijk waarneembaar zouden overgeven. Op 9 juni 1977 volgde een uitvoerige bespreking van het plan met de betrokken bewindspersonen. De consequentie dat waarschijnlijk alle gijzelnemers zouden worden gedood, werd geaccepteerd.

Op 10 juni 1977 's avonds kreeg de procureur-generaal van het ministersberaad het groene licht de actie uit te voeren indien zich geen relevante wijzigingen in de situatie in de trein zouden voordoen. Uit doorlopende observaties werd geconcludeerd dat er geen afwijkingen te zien of te horen waren van de locaties van de gijzelnemers en gegijzelden.

Op 11 juni 1977 om 04.00 uur gaf de procureur-generaal opdracht de actie uit te voeren. Nadat alle precisieschutters om 04.48 uur hadden gemeld gereed te zijn tot vuren, werd nog eenmaal geverifieerd of de situatie in de trein ongewijzigd was. Dit werd bevestigd om 04.50 uur. Om 04.54 uur openden de precisieschutters met FAL-geweren en MAG-mitrailleurs het vuur op de trein. Van 04.55 uur tot 04.58 uur vlogen zes straaljagers elk drie keer zeer laag over de trein. Tijdens deze schijnaanvallen simuleerde een kikvorsteam inslagen van vliegtuigbommen door explosieven naast de trein tot ontploffing te brengen. Onder dekking van het precisievuur en de schijnaanvallen naderden vijf mariniersgroepen achter elkaar aanlopend de trein vanuit noordelijke richting via het talud van het spoor. Nadat het vuren door de precisieschutters was gestopt, drongen om 05.02 uur de mariniers via vijf portalen de trein binnen. Het optreden van de mariniers in de trein werd bemoeilijkt door de smalle gangen, de verduisterde ramen en de scheve stand van de trein.

Van drie gijzelnemers (Matheus Tuny, Ronald Lodewijk Paulus Lumalessil en Domingoes Rumamory) is het meest waarschijnlijk dat zij dodelijk zijn getroffen door het vuur van de precisieschutters. Van één gijzelnemer (Hansina Francina Uktolseja) staat vast dat zij dodelijk werd getroffen door het vuur van de mariniers in de trein. Een andere gijzelnemer (Max Johny Papilaya) werd dodelijk getroffen door een projectiel dat kan zijn afgevuurd door zowel de precisieschutters, als de mariniers buiten de trein, als de mariniers in de trein al dan niet van dichtbij. Meest waarschijnlijk is dat hij dodelijk werd getroffen door het vuur van de mariniers van binnen of van buiten de trein. Van één gijzelnemer (George Alexander Matulesy) kon niet worden vastgesteld of hij dodelijk getroffen werd door het vuur van de precisieschutters of door het vuur van de mariniers in de trein. Twee gijzelnemers (Junus Ririmasse en Andreas Abraham Luhulima) gaven zich over en één gijzelnemer (Marcus Rudie Lumalessil) werd na een schotenwisseling overmeesterd. Zij werden afgevoerd. Bij de actie kwamen twee gegijzelden om het leven: Ans Monsjou werd gedood door het vuur van de precisieschutters (omdat zij zich op het moment van de beschieting op een andere plaats bevond dan verwacht) en Rien van Baarsel door het vuur van de mariniers tijdens de schotenwisseling tussen de mariniers en een gijzelnemer (Marcus Rudie Lumalessil). De hele actie van de mariniers in de trein heeft zich in een zeer kort tijdsbestek (drie minuten) afgespeeld.

Voor de gijzelnemers die zijn gedood door het vuur van de precisieschutters geldt dat het aldus toegepaste geweld rechtsreeks voortvloeit uit de door het bevoegd gezag aan de precisieschutters verstrekte opdracht op de aangewezen posities in

de trein te schieten. Voor de overige omgekomen gijzelnemers zijn geen aanwijzingen aangetroffen dat zij zich duidelijk waarneembaar hebben overgegeven. Daarvan uitgaande en gelet op het doel van de beschieting door de precisieschutters, de aan de mariniersgroepen beschikbaar gestelde bewapening, de condities voor het gebruik daarvan en de verstrekte munitie, valt het toegepaste geweld binnen de daaraan gestelde grenzen. Het toegepaste geweld was zowel door de betrokken bewindspersonen als door het bevoegd gezag voorzien en aanvaard.

Hoofdstuk 5

De Rijkspolitie district Drenthe heeft gegijzelden gehoord en technisch onderzoek gedaan in en rond de trein en de school. Ook werden, om een beeld te krijgen van hetgeen zich tijdens de actie in de trein had afgespeeld, mariniers als getuige gehoord. Anders dan thans was het in 1977 niet gebruikelijk om onderzoek te doen door de Rijksrecherche in geval van toepassing van dodelijk geweld door of onder gezag van de politie. Dergelijk onderzoek heeft bij het ontbreken van andere aanleidingen daartoe dan ook niet plaatsgehad.

Bij de ouders van de omgekomen gijzelnemers waren vragen gerezen over hun overlijden. Op het verzoek van de nabestaanden om inzage in de autopsierapporten werd afwijzend beslist. Uiteindelijk bleek een voor alle partijen acceptabele oplossing dat de autopsierapporten werden toegelicht aan een door de familie aangezochte Molukse arts.

De rechtbank te Assen behandelde de strafzaken tegen de gijzelnemers begin september 1977. Alle gijzelnemers werden bestraft met een gevangenisstraf. De straffen varieerden van één jaar voor M.J. Patty (als medeplechtige) tot negen jaar voor de gijzelnemers.

Bij de beëindiging van de gijzelingen waren vele ambtelijke en niet-ambtelijke organisaties betrokken. In veel daarvan is op enigerlei wijze teruggekeken naar de manier waarop deze hun taken hebben uitgevoerd en hoe daaruit lering kon worden getrokken. Aan de effecten van het optreden op degenen die met de uitvoering waren belast, is weinig (systematisch) aandacht besteed.

Hoofdstuk 6

Het kabinet heeft vooral bij brief van 21 juni 1977 en tijdens een debat in de Tweede Kamer op 23 juni 1977 verantwoording afgelegd over het tijdens de gijzelingen gevoerde beleid. Op basis van het archiefonderzoek kan – buiten een brief die minister Van Agt op de dag van het debat stuurde aan de commissie van overleg Zuid-Molukkers/Nederlanders – niet worden vastgesteld welke documenten minister Van Agt heeft betrokken bij de voorbereiding op het debat. De heer Van Agt herinnert zich dat hij zich in ieder geval ook baseerde op mededelingen van bevelvoerenden die bij de beëindiging van de gijzeling op 11 juni rechtstreeks waren betrokken. In de brief en het debat deed het kabinet verslag van de gebeurtenissen per dag gedurende de gijzelingen en werd de beslissing om met geweld een einde te maken aan de gijzelingen toegelicht. Operationele informatie en informatie over het verloop van de beëindiging van de gijzelingen werden in het verslag niet gegeven.

Tijdens het debat ging minister Van Agt desgevraagd wel in op enkele operationele aspecten. Een vergelijkende analyse van diens mededelingen tijdens het debat en de bevindingen van dit archiefonderzoek wijst het volgende uit.

De mededeling van minister Van Agt over het doel van de beschieting, namelijk dat dit niet was de gijzelnemers te doden, maar dat bekend was dat het risico bestond dat de dood enkelen hunner het gevolg zou zijn, komt overeen met de uitkomsten van het archiefonderzoek. Dat geldt ook voor zijn mededeling dat tijdens een vuurgevecht in de trein, in de coupé waar zich de vrouwelijke gegijzelden bevonden, onder de gijzelnemers geen doden zijn gevallen.

Met betrekking tot de mededeling dat ten minste vier gijzelnemers bij de beschieting van buitenaf de dood hadden gevonden en dat van één gijzelnemer nog niet kon worden vastgesteld of hij door vuur van buiten of van binnen de trein was omgekomen, kan op basis van dit archiefonderzoek geen volledige duidelijkheid worden verschaft. Dit onderzoek wijst uit dat niet tenminste vier of mogelijk vijf, maar tenminste drie en mogelijk vier of vijf gijzelnemers door de beschieting van buitenaf het leven hebben gelaten.

De mededeling van minister Van Agt dat de mariniers in de trein geen schot hebben gelost op een gijzelnemer die zich niet door middel van een vuurwapen verzette, komt niet overeen met de bevindingen van het archiefonderzoek. Uit dit onderzoek blijkt dat de mariniers in de trein (de posities van) vijf gijzelnemers hebben beschoten. Dit betreft één gijzelnemer die zich met een vuurwapen verzette (het vuurgevecht in de coupé waar zich de vrouwelijke gegijzelden bevonden). Ten aanzien van de drie gijzelnemers in de kop van de trein, zijn er - hoewel er in hun buurt wel wapens zijn aangetroffen - geen aanwijzingen dat zij zich met een van deze wapens hebben verzet. Uit het archiefonderzoek blijkt tenslotte, dat de vrouwelijke gijzelnemer niet op de mariniers kan hebben gevuurd omdat er naderhand in haar omgeving geen wapens zijn aangetroffen.

De mededeling dat het niet juist is dat een enkele, laat staan alle, gedode gijzelnemers door een regen van kogels is getroffen, kan op basis van het archiefonderzoek noch worden bevestigd noch weerlegd. Over een interne nota van het ministerie van Justitie van 1 maart 1978 is in 2013 ten onrechte in de media bericht dat die nota zou vermelden door hoeveel kogels de gijzelnemers getroffen zijn. De nota heeft geen betrekking op het aantal kogels maar op het aantal uitwendige verwondingen. Daaruit is niet af te leiden door hoeveel kogels iemand is getroffen. Het antwoord op de vraag of een of meer gijzelnemers door een kogelregen is getroffen is dan ook niet te geven.

In 1987 heeft oud-minister-president Den Uyl op persoonlijke titel deelgenomen aan een praatprogramma, waarin hij, sprekende over de beëindiging van de gijzeling, het woord "executie" gebruikte. Daarmee bracht hij zijn persoonlijke emoties onder woorden. Het toenmalige kabinet heeft de term "executie" niet gebruikt. Het archiefonderzoek geeft ook geen aanleiding tot het gebruik van die term.

De toedracht van het overlijden van de gegijzelden Monsjou en Van Baarsel is in de politieke verantwoording niet aan de orde geweest. Eind juli 1977 heeft het ministerie van Justitie aan de media gemeld dat Monsjou is omgekomen door vuur van buiten de trein. In de periode van het proces tegen de Molukse gijzelnemers in september 1977 berichtten de media dat zowel gegijzelde Monsjou als gegijzelde Van Baarsel niet door de gijzelnemers was gedood.

Hoofdstuk 7

Ten slotte komt de vraag aan de orde of de gewelddadige beëindiging van de gijzelingen gerechtvaardigd was en of het kabinet de Tweede Kamer voldoende

heeft geïnformeerd over de details van de uitgevoerde actie. Voor de beoordeling of het overheidsoptreden gerechtvaardigd was moet een veelheid van zaken tegen elkaar worden afgewogen. Het is ondoenlijk om 37 jaar na dato deze afweging opnieuw te maken. Het archiefonderzoek heeft echter geen relevante feiten aan het licht gebracht die niet toen al bij het bevoegd gezag en de politieke ambtsdragers bekend waren en door hen zijn meegewogen.

Het kabinet heeft ervoor gekozen om in 1977 en in de jaren daarna, waaronder bij de beantwoording van schriftelijke vragen in 1983, geen informatie te verstrekken over de operationele aspecten van de operatie ter beëindiging van de gijzelingen. Nu, ruim 37 jaar na de gijzelingen, valt de weging van aan de ene kant de noodzaak om zaken van tactiek en methodiek geheim te houden en aan de andere kant de publieke en politieke behoefte aan openbaarheid anders uit. In het verslag van dit archiefonderzoek gaat het kabinet voor het eerst uitgebreid in op de operationele aspecten. Dat wil niet zeggen dat alles wat hierover wordt gemeld nieuw is. Veel was al bekend door wat gegijzelden, gijzelnemers en functionarissen in diverse publicaties hebben laten vastleggen. Het kabinet meent thans een zo getrouw mogelijk beeld te hebben geschetst van het verloop van de gijzeling en de beëindiging daarvan en van de rol die de betrokken autoriteiten daarin hebben gespeeld.